

A late Roman vaulted tomb in a classic unknown city
of Achaia Fthiotida

The excavation on the hill «Agios Konstantinos» at Pelasgia Beach

Abstract at the end of the article

Ένας υστερορρωμαϊκός καμαροσκεπής τάφος σε μια άγνωστη κλασική πόλη της Αχαΐας Φθιώτιδας

Η ανασκαφή στον λόφο «Άγιος Κωνσταντίνος»
στην παραλία Πελασγίας

Αριστέα Παπασταθοπούλου

Αρχαιολόγος
Εφορεία Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας
και Ευρυτανίας

Η ανασκαφή στις νότιες υπώρειες του λόφου «Άγιος Κωνσταντίνος», παρακείμενου στην παραλία Πελασγίας, στο ανατολικό τμήμα του νομού Φθιώτιδας, αποκάλυψε τα οικοδομικά λείψανα μιας άγνωστης παράκτιας πόλης, που άκμασε από το α' ήμισυ του 5ου έως τον 4ο αι. π.Χ. και ίσως αποτελεί το επίνειο της Λάρισας Κρεμαστής. Μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. η άγνωστη παραλιακή πόλη εγκαταλείφθηκε σταδιακά. Την ερήμωση διαδέχθηκε η εκ νέου χρήση σημαντικού τμήματος του οικισμού ως νεκροταφείο, από την ύστερη Ελληνιστική έως την πρώιμη Ρωμαϊκή περίοδο. Μοναδικός, και ένα από τα ελάχιστα παραδείγματα του είδους του στην ανατολική Φθιώτιδα, είναι ένας κτιστός καμαροσκεπής τάφος, με κόγχη και αψιδωτή οροφή, του 3ου αι. μ.Χ.

Λέξεις ευρετηρίου

Παραλία Πελασγίας
Λάρισα Κρεμαστή
Αχαΐα Φθιώτιδα
κτιστός υστερορρωμαϊκός
καμαροσκεπής
τάφος

1. Γενική άποψη της ανασκαφής από ανατολικά.

Ο σημερινός οικισμός της Πελασγίας στην ανατολική Φθιώτιδα βρίσκεται στις νοτιο-ανατολικές υπώρειες του όρους Όθρυς, σε υψόμετρο 216 μ. πάνω από το Μαλιακό κόλπο. Σε απόσταση περίπου 3 χλμ. βορειοανατολικά του οικισμού διακρίνονται τα ερείπια της Λάρισας Κρεμαστής, αρχαίας πόλης του νότιου τμήματος της Αχαΐας Φθιώτιδας, με σημαντική και αδιάλειπτη ιστορική διαδρομή από την Κλασική έως την ύστερη Βυζαντινή εποχή.¹

Η ανασκαφή στον λόφο «Άγιος Κωνσταντίνος» στην παραλία Πελασγίας

Η παραλία απέχει από την Πελασγία περίπου 3,5 χλμ. προς νότο. Τμήμα της διασχίζεται από τον αυτοκινητόδρομο Π.Α.Θ.Ε., στο πλαίσιο της κατα-

σκευής του οποίου διενεργήθηκε, κατά το χρονικό διάστημα 1995-1998, ανασκαφή από την ΙΔ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, στις νότιες υπώρειες του παρακείμενου στην παραλία λόφου «Άγιος Κωνσταντίνος»² και στο νοτιοδυτικό τμήμα του παραλιακού παράδρομου (εικ. 1).

Αποκαλύφθηκε το νότιο, κατώτερο τμήμα οχυρωμένης πόλης,³ της οποίας ο παράκτιος χώρος καταστράφηκε από την κατασκευή της εθνικής οδού Αθηνών-Θεσσαλονίκης κατά τη δεκαετία του 1960. Ο οικισμός εντάσσεται πιθανώς σε ένα είδος εγκατάστασης με ακρόπολη, σε απομονωμένη και απότομη κορυφή, και «κάτω πόλη», σε κατωφερή πλαγιά.

Ο οικιστικός χώρος είχε προσανατολισμό Α-Δ, με μικρή απόκλιση. Ήταν οργανωμένος σε οικο-

δομικές ζώνες, των οποίων τα μεγέθη και η διαμόρφωση δεν είναι δυνατόν να καθοριστούν με ακρίβεια. Στο καλύτερα σωζόμενο δυτικό τμήμα, ανασκάφηκε ζώνη οικιών σε μήκος (Α-Δ) πάνω από 90μ., πιθανόν αποτελούμενη από δύο, κατά πλάτος, σειρές. Τοίχοι πάχους 0,65-0,90μ. πολυγωνικής τοιχοδομίας, με γέμισμα από μικρότερους λίθους, εδραζόμενοι στον φυσικό βράχο, συνιστούσαν τον οικοδομικό ιστό αυτών των ζωνών. Οι παχύτεροι τοίχοι λειτουργούσαν και ως άνδρα, λόγω της μεγάλης κλίσης του εδάφους. Μέσα σε αυτό το εξωτερικό πλέγμα, τοίχοι πάχους 0,40μ., οι οποίοι κατά τόπους σώζονται σε ύψος μεγαλύτερο του 1μ., οικοδομημένοι σε οριζόντιους αρμούς και στρώσεις διαφορετικού ύψους, από μικρούς, αδρά λαξευμένους λίθους στις όψεις, χωρίς συνδετικό υλικό και γέμισμα από αργούς λίθους, διαμόρφωναν τα δωμάτια κάθε οικιστικής ενότητας.⁴

Τα οικοδομικά τετράγωνα χωρίζονται από στενές οδούς.⁵ Ασβεστολιθικές πλάκες σε διάφορα σημεία του οικισμού και σε διαφορετικά επίπεδα, υποδηλώνουν την ύπαρξη βαθμιδωτά διαμορφωμένων λιθόστρωτων περασμάτων, τα οποία ακολου-

θούν την κατωφερική κλίση του εδάφους. Αξιοσημείωτη είναι η διευθέτηση τριών εισόδων, διαμορφωμένων με διακριτές κλίμακες με κατεύθυνση Β-Ν, οι οποίες είναι ίσως δηλωτικές ότι οι οικίες ήταν στραμμένες στον νότο (εικ. 2).

Η οργάνωση του εσωτερικού στην οικία έχει τα χαρακτηριστικά του τύπου με την «παστάδα», δηλαδή ένα προστώο χώρο, πίσω από τον οποίο, συνήθως προς βορρά, αναπτυσσόταν ο οίκος, όπου περιλαμβάνονταν χώροι μαγειρέματος και λουτρού. Από τα χρονολογήσιμα ευρήματα προκύπτει ότι η εμφάνιση μιας τέτοιας μορφής οικίας στο δεδομένο οικισμό τοποθετείται αρκετά πρώιμα μέσα στον ελλαδικό χώρο. Πλακόστρωτες αυλές, πηλόκτιστες εστίες και θραυσμένα αγγεία, με ίχνη πυράς κατά χώραν, υποδεικνύουν διάφορες οικιακές χρήσεις. Τρεις τετραγωνισμένοι ογκόλιθοι, τοποθετημένοι σε κανονικές αποστάσεις στο εσωτερικό μιας οικίας, κοντά στην είσοδο, δηλώνουν τη θέση υπόστυλης αυλής, με δύο στωικές όψεις, πιθανόν προοίμιο μικρής περίστυλης αυλής, η οποία, ως αρχιτεκτονικό στοιχείο εμφανίζεται από τις αρχές του 4ου αι. π.Χ.⁶

2. Περιγράμματα οικιών και λειτουργικά στοιχεία τους.

3. Πήλινες αγνύθες.

4. Χάλκινα αγκίστρια.

Το πλήθος των θραυσμένων κεραμίδων, προερχόμενων από τα στρώματα καταστροφής, αποδεικνύει τον τρόπο στέγασης των οικιών.⁷

Τα κινητά ευρήματα συνίστανται, κυρίως, σε μεγάλο πλήθος χρηστικής κεραμικής (πίθων, αμφορέων, λεκανών, χυτρών, λοπάδων κ.ά.), η οποία αποδεικνύει τον οικιστικό χαρακτήρα της θέσης, όπως και τα όστρακα των μελαμβαφών αγγείων (κυλίκων, φιαλών, κυπέλλων, πυξίδων, ολπών, κανθάρων κ.α.). Αυτά καθορίζουν χρονικά τη διάρκεια κατοίκησης του χώρου τουλάχιστον από το α' ήμισυ του 5ου αι. π.Χ. έως και τον 4ο αι. π.Χ.⁸

Χαρακτηριστική είναι η συσσώρευση πήλινων αγνυθών (εικ. 3), σε ορισμένα δωμάτια, όπου συμπεραίνεται η εγκατάσταση όρθιου αργαλειού. Επίσης, άξια αναφοράς είναι τα μεταλλικά αντικείμενα που βρέθηκαν σε σημαντική ποσότητα, σιδερένια καρφιά από τις ξυλοδεσιές, ελάσματα κάθε είδους, χάλκινα αγκίστρια (εικ. 4) και βαρίδια ψαρικής από μόλυβδο –που δηλώνουν την κύρια ασχολία των κατοίκων– σιδερένια εργαλεία (μαχαίρια, μικρά δρεπάνια, σμίλες, λαβίδες), νομίσματα και λίθινα (τριπτήρες και τριβεία). Η σωρεία των μεταλλικών αντικειμένων συνδέεται πιθανόν με την πιστοποιημένη ύπαρξη μεταλλοφόρου ζώνης στην περιοχή.⁹

Δημόσια κτήρια δεν αποκαλύφθηκαν, αλλά αυτά πιθανόν ανεγέρθηκαν σε τόπο που δεν διερευνήθηκε.

Οι τάφοι είναι οργανωμένοι κατά συστάδες ή τοποθετημένοι επάλληλα, με ιδιαίτερη πυκνότητα στο ανατολικό τμήμα του ανασκαμμένου χώρου. Συνολικά εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν 71 τάφοι (68 στον λόφο και τρεις στον παράδρομο). Ένας κιβωτίοσχημος τάφος βρέθηκε συλημένος στη δυτική πλαγιά, ενώ στην ανατολική τέσσερις τάφοι καταστράφηκαν από τον εκσκαφέα, προτού ξεκινήσει η ανασκαφή.

Η αφθονία του οικοδομικού υλικού και το μαλακό βραχώδες υπέδαφος της περιοχής¹⁰ επηρέασαν τη χωροθέτηση και την κατασκευή των τάφων. Οι περισσότεροι τάφοι κατασκευάστηκαν είτε με λιθολόγηση των ερειπωμένων κτηρίων, είτε, πολλές φορές, στο εσωτερικό τους, είτε στις κοιλότητες του υποκείμενου βράχου. Τυπολογικά οι τάφοι κατατάσσονται στις συνήθεις κατηγορίες των κεραμοσκεπών (εικ. 5), λακκοειδών (εικ. 6) και κιβωτίοσχημων (εικ. 7), ενώ μοναδικοί ήταν ένας εγχυτρισμός βρέφους σε αμφορέα, τοποθετημένο μέσα σε βραχώδες κοίλωμα, και ένας κτιστός καμαροσκεπής τάφος (T56), ο οποίος κατασκευάστηκε σε επαφή με τη νότια όψη προγενέστερου τοίχου.

Ο κτιστός καμαροσκεπής τάφος

Ο κτιστός καμαροσκεπής τάφος είναι περίπου ορθογώνιος (εξωτ. διαστ.: 2,57 x 2,35 x ύψ. 0,90μ.) και έχει προσανατολισμό περ. N-B, με την είσοδο στα νότια. Τα τοιχώματά του θεμελιώθηκαν στο έδαφος, σε παλαιότερο τμήμα τοίχου και σε αδρά λαξευμένο βράχο, τμήματα των οποίων συμπεριελήφθησαν στη δυτική και βόρεια κλίνη (εικ. 8). Για την κατασκευή των τοιχωμάτων του θαλάμου και των κλινών χρησιμοποιήθηκε μικτό σύστημα δόμησης από επάλληλες σειρές λαξευτών λίθων και οπτόπλινθων συνδεδεμένων με ασβεστοκονίαμα (*opus mixtum*). Στο βόρειο τοίχωμα είχε κατασκευαστεί

μικρή ορθογώνια κόγχη (διαστ. 0,34 x 0,41 x 0,30μ.) (εικ. 9). Στην απέναντι νότια πλευρά διαμορφώθηκε η είσοδος (πλ. 0,68μ.) ψηλότερα από το ταφικό δάπεδο, με λίθινες παραστάδες, που έκλινε από την εξωτερική πλευρά με λίθινη ορθογώνια πλάκα (διαστάσεων 0,76 x 0,40 x 0,07μ). Το εσωτερικό του τάφου είχε Π-σχημη διαρρύθμιση. Αμέσως μετά την είσοδο υπήρχε ένας στενός διάδρομος (διαστ. 1,43 x 0,65μ.) και ένα Π-σχημο θρανίο (ύψ. 0,60μ., πλάτ. 0,70μ.) κατά μήκος των εσωτερικών τοίχων του θαλάμου. Το περιχέλιμα της ανατολικής κλίνης αποτελείτο από τρεις, επάλληλες καθ' ύψος, σειρές οπτόπλινθων συνδεδεμένων με κονίαμα.

5. Κεραμοσκεπής τάφος.

6. Λακκοειδής τάφος.

Η στέγη του τάφου είχε καταρρεύσει εντός του ταφικού θαλάμου. Τόσο από τη γένεση της καμάρας όσο και από το οικοδομικό υλικό που κατέκλυζε τον τάφο, συμπεραίνουμε ότι αυτή ήταν κατασκευασμένη με επάλληλες σειρές οπτόπλινθων και μικρών λίθων συνδεδεμένων με παχύ στρώμα ασβεστοκονιάματος (*opus mixtum*).

Ίχνη ζωγραφικής διακόσμησης δεν διαπιστώθηκαν. Οι όψεις των τοιχωμάτων εσωτερικά και εξωτερικά, όπως και οι κλίνες, είχαν επιχριστεί με ασβεστοκονίαμα, όπως διαφαινόταν από τα κατά

7. Κιβωτιόσχημος τάφος.

τόπους σπαράγματα, στοιχείο ότι ο τάφος ήταν υπέργειος και ορατός από τις τρεις πλευρές του. Βρέθηκαν υπολείμματα χωμάτινου δαπέδου, με χαλίκια και μικρές πέτρες πακτωμένα στον αδρά διαμορφωμένο βράχο εξωτερικά, δυτικά και νοτιοανατολικά, του τάφου.

Η ταφική επίχωση ήταν διαταραγμένη από τη συνεχή χρήση και πιθανώς ο τάφος είχε συληθεί με σημείο εισόδου την οροφή. Από το εσωτερικό του τάφου συλλέχθηκε ένας λύχνος (Κ11441) (εικ. 10) και δύο χάλκινα νομίσματα οξειδωμένα, κακής διατήρησης, μη αναγνώσιμα. Στον διάδρομο (εικ. 11) αποκαλύφθηκαν συγκεντρωμένα οστά ανακομιδών, θραύσματα γυάλινων αγγείων, θραύσματα σιδερένιου εγχειριδίου, μία κωνική πήλινη αγνύθα.

Με βάση τον ταφικό αρχιτεκτονικό τύπο¹¹ και τον λύχνο (Κ11441),¹² η κατασκευή και η χρήση του τάφου μπορεί να τοποθετηθεί χρονικά τουλάχιστον σε όλο το α' ήμισυ του 3ου αι. μ.Χ., με πιθανή και τη μεταγενέστερη χρήση του.

Ο συγκεκριμένος τάφος αποτελεί ένα από τα ελάχιστα παραδείγματα λιθοπλινθόκτιστων καμαροσκεπών τάφων της ύστερης Ρωμαϊκής περιόδου που έχουν ανασκαφεί μέχρι πρόσφατα στην ανατολική Φθιώτιδα. Κοντινότερα τυπολογικά παράλληλα στην περιοχή (ΒΑ Φθιώτιδα) αποτελούν δύο κτιστοί τάφοι παλαιοχριστιανικών χρόνων που ερευνήθηκαν το 1994 στον Αχινό (αρχαίο *Εχίνο*). Συγκεκριμένα, κατά τις εκσκαφές για την ανέγερση οικοπέδου σε οικόπεδο που βρίσκεται στο βορειοανατολικό άκρο του νεκροταφείου του αρχαίου *Εχίνου* αποκαλύφθηκαν δύο κτιστοί τάφοι μέσα σε λάξευμα στο βράχο, κτισμένοι με αργούς λίθους, σειρές οπτόπλινθων και ασβεστοκονίαμα, στεγασμένοι με καμαρωτή οροφή που είχε καταπέσει. Το εσωτερικό των τάφων βρέθηκε πολύ διαταραγμένο λόγω των διαδοχικών χρήσεων και της κατάρρευσης της οροφής.¹³

Τοπογραφία - Ιστορικά στοιχεία

Η περιοχή χωροθετείται στην Αχαΐα Φθιώτιδα, η οποία κατά τους κλασικούς χρόνους ανήκε στην περιοικίδα ζώνη, στην περιφέρεια δηλαδή της πολιτικής χώρας της Θεσσαλίας και ήταν εξαρτημένη στην τετράδα της Φθιώτιδας, με κέντρο τη Φάρσαλο. Η έντονη δραστηριοποίηση μιας πόλης στην περιοχή της περιοικίδας ήδη από τον 5ο αι. π.Χ. είναι τεκμήριο για την πρώιμη ανάπτυξη αυτής της μορφής εγκατάστασης στην περιφέρεια της χώρας των Θεσσαλών. Το κοντινότερο χρονολογικό παράλληλο της παρούσας οχυρής τοποθεσίας στη

8. Άποψη από βόρεια του εσωτερικού του κτιστού καμαροσκεπούς τάφου.

θέση Άγιος Κωνσταντίνος στην παραλία Πελασγίας, αποτελεί η θέση Σωρός πάνω από τον Βόλο.¹⁴

Η δημιουργία του συγκεκριμένου οικισμού ίσως σχετίζεται με τις νέες κοινωνικές συνθήκες από τις αρχές του 5ου αι. π.Χ., οπότε η αντίδραση στο σύστημα των δυναστειών και στις μεταξύ τους αντιζηλίες οδήγησε στη συνάθροιση των φτωχότερων τάξεων με στόχο την οικονομική ευημερία, επαφές και εμπορικές σχέσεις με την Αθήνα μετά την εποχή του Κίμωννα, την αξιοποίηση τοπικών πλουτοπαραγωγικών πηγών και την προώθησή τους προς άλλες περιοχές, την αυτάρκεια λόγω της σχέσης με τη θάλασσα και την εκμετάλλευση της προσοδοφόρας σε αμπέλια ορεινής ενδοχώρας και, τέλος, την ευνοϊκή διάθεση προς την περιοικίδα ζώνη από όλους τους ηγεμόνες, από τους τυράννους των Φερών Ιάσονα και το διάδοχό του Αλέξανδρο έως τον Φίλιππο Β', ιδιαίτερα μετά τη συνθήκη της Κορίνθου το 338 π.Χ.¹⁵

Η απουσία επιγραφικών μαρτυριών, αλλά και οι αόριστες πληροφορίες που παρέχουν οι αρχαίοι συγγραφείς για την ύπαρξη παράλιας πόλης στην Κλασική εποχή, δυσχεραίνει την απόδοση των οικιστικών λειψάνων του λόφου σε κάποια συγκεκριμένη πόλη της Αχαΐας Φθιώτιδας.

Στα τέλη του 1ου αι. π.Χ. ο Στράβων¹⁶ αναφέρει τη μεσογαία πόλη ως Λάρισα Κρεμαστή ή Πελασγία, αλλά δεν κάνει καμία αναφορά για την ύπαρξη παράλιας πόλης.¹⁷ Οι Διόδωρος¹⁸ και Λίβιος¹⁹ αναφέρουν αόριστα το λιμάνι της Λάρισας Κρεμαστής, όπου αποβιβάστηκε με τον στρατό του ο Δημήτριος Πολιορκητής το 302 π.Χ. και κατέλαβε με έφοδο την πόλη, ενώ ο Πausanias²⁰ την αντιπαραβάλλει ονοματικά με τη Λάρισα του Άργους και την Πελασγίδα Λάρισα στον Θεσσαλικό Πηνειό. Τα μέχρι τώρα αρχαιολογικά τεκμήρια υποδεικνύουν ότι η οχυρωμένη πόλη των κλασικών χρόνων στον λόφο εγκαταλείφθηκε σταδιακά, ενώ πιθανότατα η

κατοίκηση μετατοπιζόταν στον περίοικο χώρο. Λόγω της περιορισμένης ανεσκαμμένης έκτασης δεν είναι δυνατό να ανιχνευθούν οι λόγοι εγκατάλειψης της κλασικής πόλης. Ίσως αυτή οφείλεται σε πληθυσμιακή συρρίκνωση λόγω της πολιτικής αστάθειας εξαιτίας της βίαιης επιβολής της μακεδονικής κυριαρχίας στην Αχαΐα Φθιώτιδα²¹ και στις καταστροφές του σεισμού²² του 426 π.Χ., ο οποίος έπληξε την ευρύτερη περιοχή του Μαλιακού κόλπου.

9. Άποψη από νότια του εσωτερικού του κτιστού καμαροσκεπούς τάφου. Η κόγχη στο βόρειο τοίχωμα.

Αρκετά χρόνια αργότερα η παράλια περιοχή της Λάρισας Κρεμαστής φαίνεται να ανέκαμψε δυναμικά. Νέος οικισμός οργανώθηκε και άρχισε να ευημερεί κατά την ύστερη Ελληνιστική περίοδο και τη Ρωμαϊκή εποχή, όπως αποδεικνύεται από τους ανεσκαμμένους τάφους, αδιάψευστα τεκμήρια ενός ακμαίου και εύρωστου οικονομικά πληθυσμού.²³ Η σταδιακή μετεγκατάσταση του τοπικού πληθυσμού και η πιθανή αύξησή του²⁴ με την έλευση νέων κατοίκων μετά τη μακεδονική κυριαρχία επέβαλαν προφανώς την εκ νέου χωροθέτηση των δημοσίων χώρων. Έτσι, σε τμήμα της εγκαταλελειμμένης πόλης, που ήδη κατά τον 2ο αι. π.Χ. είχε μεταβληθεί σε ερειπιώνα, οργανώθηκε το νεκροταφείο του νέου οικισμού.²⁵

Το 1981, μερικές δεκάδες μέτρα ανατολικά του λόφου, στη θέση Αγία Δύναμις αποκαλύφθηκαν λείψανα μιας τρίκλιτης παλαιохριστιανικής βασιλικής με αξιόλογα ψηφιδωτά δάπεδα,²⁶ σημαντικό εύρημα που τεκμηριώνει την συνέχιση της κατοίκησης στην παραλία, τουλάχιστον κατά την πρώιμη Βυζαντινή περίοδο. Σε σωστική ανασκαφή, το 1989, στο ακρωτήριο της θέσης Παληόλακκα του λιβαδιού Χελώνα, εντοπίστηκαν κατάλοιπα αρχαίου φρουρίου.²⁷ Επομένως, σύμφωνα με τα προς το παρόν δεδομένα, η θέση του ελληνιστικο-ρωμαϊκού πολισματος θα πρέπει να αναζητηθεί στην παραλιακή πεδινή έκταση που ανοίγεται ανατολικά και νοτιοανατολικά του λόφου. Ωστόσο, πρέπει να

10. Ο λύχνος K11441.

**11. Οστά ανακομιδών στον διάδρομο του κτιστού
καμαροσκεπούς τάφου.**

επισημανθεί και η πιθανότητα να συνεχίστηκε η κατοίκηση στο δύσβατο σήμερα, ανώτερο τμήμα της κλασικής πόλης προς την ακρόπολη, περιοχή αρχαιολογικά ανεξερεύνητη.

Η άγνωστη παράλια πόλη πιθανότατα εντασσόταν στον χώρο επιρροής της Λάρισας Κρεμαστής, λόγω της μικρής απόστασης μεταξύ τους.²⁸ Οι δύο πόλεις βρίσκονταν σε προνομιακή θέση, σε άξονα Β-Ν, η Λάρισα Κρεμαστή επί του ανατολικού ορεινού περάσματος που συνδέει τη Θεσσαλία με τη νότια Ελλάδα και η άλλη σε προφυλαγμένο κολπίσκο.

Η θέση της άγνωστης πόλης υποδεικνύει έναν λιμενικό σταθμό²⁹ πάνω στη διαδρομή του θαλάσσιου εμπορικού δρόμου από τη Δημητριάδα μέχρι τον Οπούντα,³⁰ διαμέσου του διαύλου των Ωρεών, στο πλαίσιο ενός ευρύτερου δικτύου επικοινωνιών και εμπορικών επαφών μεταξύ των οικισμών που αναπτύσσονταν περιμετρικά στην ακτογραμμή του Μαλιακού κόλπου, αλλά και άλλων ελληνικών πόλεων.³¹ Οι διαχρονικές, ασαφείς τοπογραφικά,

**12. Ο λόφος «Άγιος Κωνσταντίνος»
στην παραλία Πελασγίας. Άποψη από νότια.**

αναφορές στο λιμάνι της Λάρισας Κρεμαστής και μετέπειτα του μεσαιωνικού Γαρδικίου,³² αποδεικνύουν τη διασύνδεση των δύο τόπων, ορεινού και παράκτιου. Πιθανότατα ο παράλιος οικισμός των κλασικών χρόνων και το διάδοχο πόλισμα (εικ. 12) αποτέλεσαν το επίνειο,³³ αρχικά της Λάρισας Κρεμαστής, αργότερα του Γαρδικίου και στους νεώτερους χρόνους της Πελασγίας. Σήμερα είναι ένα γραφικό μικρό λιμάνι για μικρά καΐκια και ψαρό-βαρκες και διάσπαρτες εξοχικές κατοικίες.

Βιβλιογραφία

- Αβραμέα Α., *‘Η Βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι τό 1204. Συμβολή εις τήν ‘Ιστορικήν Γεωγραφία, διδ. διατριβή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, έν ‘Αθήναις 1974.*
- Ανδρειωμένου Α., «Μικρός τάφος έν Αιανή Κοζάνης», *Αρχαιολογικά Άνάλεκτα έξ ‘Αθηνών*, τ. 2, Αθήνα 1969, σ. 182-185.
- Αποστολάκου Β., «Ρωμαϊκοί καμαροσκεπείς τάφοι της Ιεράπυτνας», στο *Πεπραγμένα Ι’ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Χανιά 1-8 Οκτωβρίου 2006), Τόμος Α4, ιστορικοί χρόνοι, τοπογραφία, οικιστική, αρχιτεκτονική, νέες ανασκαφές, Κρήτη, Αιγαίο, Ανατολική Μεσόγειος, Φιλολογικός Σύλλογος «Ο Χρυσόστομος», Χανιά 2011, σ. 337-354.*
- Ασημακοπούλου-Ατζακά Π., *Σύνταγμα των παλαιοχριστιανικών ψηφιδωτών δαπέδων της Ελλάδος, Πελοπόννησος-Στερεά Ελλάδα, τόμος ΙΙ, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Θεσσαλονίκη 1987.*
- Βορτσέλας Ι., *Φθιώτις, ή πρόσ Νότον τής ‘Οθρυος, ήτοι άπάνθισμα ιστορικών καί γεωγραφικών είδήσεων από των άρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ’ ήμάς, έν ‘Αθήναις 1907.*
- Δακορώνια Φ., «Πελασγία», *ΑΔ 44 (1989), Χρονικά, Αθήνα 1995, σ. 165-166.*
- Δρακούλης Δ., «Η περιφερειακή οργάνωση των οικισμών της Επαρχίας Θεσσαλίας στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο», στο *Κείμενα Εργασίας, τεύχος 4, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Γεωγραφίας, Εργαστήριο Ανάλυσης και Οπτικοποίησης Χωρο-Χρονικών Δεδομένων, Μυτιλήνη 2009, σ. 7-46.*
- Ιντζεσίλογλου Μπ., «Ιστορική Τοπογραφία της περιοχής του κόλπου του Βόλου, στο Θεσσαλία», *Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990. Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου, Λυών, 21-24 Ιουλίου 1990, Αθήνα 1994, σ. 31-56.*
- Ιντζεσίλογλου Μπ. Γ., «Η Θεσσαλία κατά την ελληνιστική εποχή. Το ιστορικό πλαίσιο», στο *Ελληνιστική Κεραμική από τη Θεσσαλία, Βόλος 2000, σ. 11-15.*
- Κορτιμανίτσης Απ., *Η Πελασγία μέσα από τους αιώνες. Ιστορία της Πελασγίας από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι τη σύγχρονη εποχή, Λαμία 2006.*
- Κωνσταντούλας Κ., *Δυτική Νεκρόπολη Θεσσαλονίκης: Παλαιά και νέα ευρήματα, Μακεδονικά, 39ος τ. ΛΘ’, Θεσσαλονίκη 2010-2012, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 65-82.*
- Μαρκή Ε., «Ανίχνευση παλαιότερων επιδράσεων στην παλαιοχριστιανική ταφική αρχιτεκτονική και τη νεκρική λατρεία», στα *Πρακτικά του Α’ Διεθνούς Συμποσίου, Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο, Αθήνα, 15-17 Σεπτεμβρίου 1988, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών/Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1989, σ. 89-105.*
- Μαρκή Ε., *Η νεκρόπολη της Θεσσαλονίκης στους υστερορωμαϊκούς και παλαιοχριστιανικούς χρόνους, Αθήνα 2006.*
- Μπούγια Π., «Οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι της κοιλάδας του Σπερχειού με αφορμή την εύρεση ενός νέου στο Αργυροχώρι Υπάτης», στο *2ο Συνέδριο Φθιωτικής Ιστορίας (Ιστορία-Αρχαιολογία-Λαογραφία), Λαμία, 20-21 Σεπτεμβρίου 2003, Πνευματικό Κέντρο Σταυρού, Λαμία 2005, σ. 12-25.*
- Πάντος Π., «Παραλία Πελασγίας, Αγρός Δημ. Δημητρέλου», *ΑΔ 36 (1981), Β1, Χρονικά, Αθήνα 1989, σ. 225-227.*
- Παπακωνσταντίνου Μ.-Φ., «Αχινός, Οικόπεδο Νίκης Μπαλταδούρου-Παναγοπούλου», *ΑΔ 49 (1994), Χρονικά, Αθήνα 1999, σ. 313, σχ. 7, πίν. 100β.*
- Παπαναγιώτου Τρ., *‘Ιστορία καί μνημεία τής Φθιώτιδας, Αθήνα 1971.*
- Perlzweig J., *The Athenian Agora VII, Lamps of the Roman Period, First to Seventh Century after Christ, Princeton 1961.*
- Stählin Fr., *Η αρχαία Θεσσαλία. Γεωγραφική και ιστορική περιγραφή της Θεσσαλίας κατά τους αρχαίους, ελληνικούς και ρωμαϊκούς χρόνους, μτφρ. Παπασωτηρίου Γ.-Θανοπούλου Αν., Θεσσαλονίκη 2008.*
- Σταμούδη Αικ., «Οι ανασκαφές στη Νέα Εθνική Οδό-Έργα Π.Α.Θ.Ε.», στο *Δακορώνια Φ.-Μπούγια Π. (επιμ.), Ο δρόμος είχε τη δική του ιστορία, Αρχαιολογικά ευρήματα από τις ανασκαφές κατά μήκος της Νέας Εθνικής Οδού και του Αγωγού Φυσικού Αερίου, Αθήνα 2002, σ. 35-40.*
- Σταμούδη Αικ., «Ανασκαφές στην παραλία Πελασγίας. Ο δρόμος φέρνει στο φως μια ξεχασμένη πόλη», στο *Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας (Ιστορία-Αρχαιολογία-Λαογραφία), Λαμία, 20-21 Σεπτεμβρίου 2003, Πνευματικό Κέντρο Σταυρού, Λαμία 2005, σ. 52-55.*
- Σταμούδη Αικ., «Ένα οικιστικό σύνολο στην παραλία Πελασγίας. Μια «άγνωστη» πόλη της κλασικής περιόδου αποκαλύπτει τα μυστικά της», στο *Αρχαιοφθιωτικά Γ’, Πρακτικά του Γ’ Συνεδρίου Αλμυριώτικων Σπουδών, Ιστορία, Αρχαιολογία, Λαογραφία Αχαΐας Φθιώτιδας, Αλμυρός, 13-15 Οκτωβρίου 2000, Αλμυρός 2007, σ. 267-282.*
- Σταμούδη Αικ., «Η έκφραση της κλασικής πόλης στη Θεσσαλία. Το παράδειγμα της Πελασγίας», στο *1ο*

Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας & Πολιτισμού της Θεσσαλίας, Λάρισα, 9-11 Νοεμβρίου 2006, Πρακτικά Ι, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 139-151.

- Σταμούδη Αικ., Παπασταθοπούλου Αρ., «Υφαντή Αλ., Νεκροταφείο ελληνιστικών-ρωμαϊκών χρόνων στα ερείπια πόλης της Αχαΐας Φθιώτιδας στην παραλία Πελασγίας», στο *Αχαιοφθιωτικά Ε΄ Πρακτικά του Ε΄ Συνεδρίου Αλμυριώτικων Σπουδών Ιστορία, Αρχαιολογία, Λαογραφία Αχαΐας Φθιώτιδας*, Αλμυρός, 14-16 Οκτωβρίου 2016, Αλμυρός 2019, σ. 313-341.
- Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη Β., «Ιστορική τοπογραφία της Φθιώτιδας κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο», στο *Πρακτικά 1ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας (Ιστορία-Αρχαιολογία-Λαογραφία)*, Λαμία, 3-4 Νοεμβρίου 2001, Πνευματικό Κέντρο Σταυρού, Λαμία 2002, σ. 48-67.
- Y Lluch Rubio A., *Περί των Καταλανικών Φρουρίων της Ήπειρωτικής Ελλάδος*, μτφρ. Μαυράκη Γ.Ν., Αθήνα 1912.
- Χάδου Μ., «Σεισμοί και τσουνάμι στον Μαλιακό κόλπο. Ιστορική επισκόπηση των καταστρεπτικών σεισμών του 426 π.Χ. και 551 μ.Χ.», στο *Πρακτικά 4ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας (Ιστορία-Αρχαιολογία-Λαογραφία)*, Λαμία, 9-11 Νοεμβρίου 2007, Πνευματικό Κέντρο Σταυρού, Λαμία 2010, σ. 803-819.
- 6. Κάθε μεμονωμένη οικία συχνά χαρακτηρίζεται από ιδιομορφίες αλλά και ύστερες μετασκευές, βλ. σχ. ό.π.
- 7. Σταμούδη 2002, σ. 43.
- 8. Για τα οικιστικά κατάλοιπα και την οργάνωση του οικισμού, βλ. Σταμούδη 2002, σ. 35-40· Ιδ. 2005, σ. 52-55· Ιδ. 2007, σ. 267-282· Ιδ. 2008, σ. 139-151.
- 9. Σταμούδη 2008, σ. 142.
- 10. Οι βραχώδεις σχηματισμοί του λόφου αποτελούνται από οφιολιθικά πετρώματα, βλ. Κουτσοβίτης 2009, σ. 65, 79, 357.
- 11. Ο ταφικός αυτός τύπος σε διάφορες παραλλαγές θεωρήθηκε ότι εμφανίστηκε από τον 3ο αι. μ.Χ. ως ταφικό μνημείο της αστικής τάξης και χρησιμοποιήθηκε μέχρι τον 7ο-8ο αι. Οι μελετητές των ανάλογων μακεδονικών τάφων έλκουν την καταγωγή του από τους μακεδονικούς τάφους του 4ου αι. π.Χ. με σημαντικές βέβαια διαφοροποιήσεις. Βλ. ενδεικτικά, Ανδρειωμένου 1969, σ. 182-185· Μαρκή 1989, σ. 89-105· Μπούγια 2005, σ. 12-25· Μαρκή 2006, σ. 110 κ.ε.· Αποστολάκου 2011, σ. 337-354· Κωνσταντούλας 2013, σ. 73.
- 12. Λύχνος K11441: μονόμυξος, ελλειπής κατά τμήμα της ανώτερης επιφάνειας και μέρος του μυκτήρα. Βάση κυκλική από ασύμμετρο δακτύλιο. Το σώμα είναι κωνικό και σχηματίζει γωνίωση μεταξύ της κατώτερης και της ανώτερης επιφάνειας. Το ανώτερο τμήμα του λύχνου φέρει ελαφρώς κοίλο κυκλικό δίσκο με μία οπή πληρώσεως και εξαέρωσης στο κέντρο. Λαβή κάθετη και συμπαγής. Ο δίσκος κοσμεύεται με παράσταση ανάγλυφης ημισελήνου και από δύο εμπίεστα ανθήμια. Μέσα στον δίσκο και στην περιφέρειά του υπάρχουν έκτυποι μικροί κύκλοι καθώς και εμπίεστη άκανθα. Η λαβή φέρει κατά μήκος της ράχης δύο αυλακώσεις και μεταξύ τους μικρές παράλληλες γραμμές, ενώ στο κατώτερο τμήμα της φέρει τρεις παράλληλες αυλακώσεις. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα. Κατασκευασμένος με μήτρα. Ερυθροβαφής. Το επίχρισμα σώζεται κατά τόπους. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Διαστάσεις: ύψος: 0,043μ., μήκ.: 0,107μ., πλάτ. 0,073μ. Χρονολογείται στο α΄ ήμισυ του 3ου αι. μ.Χ., βλ. *Agora VII*, p. 134, pl. 22, no. 1081.
- 13. Παπακωνσταντίνου 1999, σ. 313, σχ. 7, πίν. 100β.
- 14. Ιντζεσίλογλου 1994, σσ. 33-34, 46-47.
- 15. Σταμούδη 2008, σσ. 143-147.
- 16. Στράβων IX, 435.
- 17. Σε πολύ κοντινή απόσταση από τον παράλιο οικισμό, υψώνεται στην ενδοχώρα η Λάρισα Κρεμαστή, από τον 4ο αι. π.Χ. μία από τις σημαντικότερες πόλεις της Αχαΐας Φθιώτιδας, για την οποία γίνεται ιδιαίτερη μνεία στις πηγές από το τέλος του 4ου αι. π.Χ. αλλά είναι ελάχιστα ερευνημένη ανασκαφικά. Τα 20 στάδια (3,5 χλμ.) που σύμφωνα με τον Στράβωνα (IX 435) και τον Πausανία (II 24,1) τη χωρίζουν από τη θάλασσα

Σημειώσεις

1. Ενδεικτικά για την ιστορία και την ιστορική γεωγραφία της Πελασγίας (πρότερες ονομασίες: *Λάρισα Κρεμαστή* στην αρχαιότητα, *Ετέρα Γαρδικία* και *Γαρδικιον* κατά τον Μεσαίωνα και την Τουρκοκρατία) και της ευρύτερης περιοχής, βλ. Βορτσέλας 1907, σ. 35, 70, 129, 143, 152, 172, 198, 266-267, 277-278, 281, 300, 319-320, 332, 336, 352, 393, 414-415, 453, 467-470, 492-493· Y Lluch 1912, σ. 8-9, 46, 58-60. Παπαναγιώτου 1971, σ. 167-173. Αβραμέα 1974, σ. 113, 175-176· Παπακωνσταντίνου 1994, 229-238· Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη 2002, σ. 61, υποσημ. 66· Κορτιμάνισης 2006· Stählin 2008, σ. 25, 44-45, 272-273, 304, 312-317, 319-320, 326, 337, 388 · Δρακούλης 2009, σ. 7-46.
2. Η ανασκαφική έρευνα στο λόφο κάλυψε έκταση 5.750 τ.μ., ενώ στον νότιο παράδρομο ανασκάφηκαν δοκιμαστικά λίγες τομές.
3. Η θεμελίωση του οχυρωματικού περιβόλου είναι ορατή και διατρέχει την επικλινή ΒΑ πλευρά του λόφου.
4. Σταμούδη 2008, 140.
5. Όσον αφορά στη διάρθρωση του οικισμού, αναγνωρίζονται τα στοιχεία ενός «κανονικού» (ορθογωνισμένου) συστήματος, σε μια αθροιστική διαδικασία με πολλές, εντούτοις, παρεκκλίσεις στην πρακτική του εφαρμογή. βλ. σχ. ό.π., σ. 141.

- και άρα από τον ανεσκαμμένο χώρο, αποτελούν ένα στενό χώρο επιρροής και δράσης δύο «πόλεων», ο οποίος μάλλον δικαιολογείται από τη διαδοχική κατοίκηση. Τέτοιες μετεγκαταστάσεις είναι συχνό φαινόμενο από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή, βλ. Σταμούδη 2008, σ. 145.
18. Διόδωρος XX, 110, 2.
19. Λίβιος 31,46 και 12.42,56,7.
20. Πausanias II, 24,1.
21. Εχθροπραξίες του Φιλίππου Β' με τους Αθηναίους στην περιοχή, στα χρόνια που ακολούθησαν την κατάληψη των Φερών, το 343 π.Χ. (εκπόρθηση Ωρεών, καταστροφή Πορθμού), βλ. Σταμούδη 2008, 147, υποσημ. 5, 43-44, 48. Για τα ιστορικά γεγονότα που αφορούν στην υποταγή των Θεσσαλικών πόλεων στους Μακεδόνες, βλ. Βορτσέλας 1907, σσ. 110-143· Ιντζεσίλογλου 2000, σ. 11-15.
22. Διεξοδικά για τις καταστροφές του σεισμού, βλ. Χάδου 2010, σ. 805-809. Ίχνη του σεισμού αποτυπώθηκαν στα οικοδομήματα, αρκετά από τα οποία επιδιορθώθηκαν, βλ. Σταμούδη 2005, σ. 55.
23. Σταμούδη κ.ά. 2019.
24. Για την προσέλευση μισθοφόρων στον στρατό των ηγεμόνων των Φερών κατά τον 4ο αι. π.Χ., βλ. Σταμούδη 2008, σ. 145, σημ. 39.
25. Σταμούδη κ.ά. 2019.
26. Η ανασκαφή έφερε στο φως το νάρθηκα, τα προσκτίσματά του και το δυτικό τμήμα του κυρίως ναού, βλ. Πάντος 1989, σ. 225, σχ. 12, πίν. 140γ· Ασημακοπούλου-Ατζακά 1987, σ. 180-181· Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη 2002, σ. 61, σημ. 65-66.
27. Δακορώνια 1995, σσ. 165-166.
28. Εφόσον δεν έχουν βρεθεί ακόμη επαρκή αρχαιολογικά δεδομένα για την ύπαρξη της Λάρισας Κρεμαστής πριν από τον 4ο αι. π.Χ. (Stählin 2008, σ. 316), τίθεται το ερώτημα αν η παράλια πόλη αποτέλεσε την προκάτοχο της μεσόγειας.
29. Σταμούδη 2008, σ. 143, 145, σημ. 37-38.
30. Αβραμέα 1974, σ. 112-113.
31. Αρκετά ευρήματα, με κορυφαίο παράδειγμα τον ερυθρόμορφο κρατήρα αττικού εργαστηρίου, πιστοποιούν εμπορικές επαφές με άλλες πόλεις, προφανώς μέσω της θαλάσσιας οδού, βλ. Σταμούδη 2005, σ. 54. Μέχρι τα μέσα του 20ού αι. οι μεταφορές προϊόντων, εμπορευμάτων, ανθρώπων και ζώων εκτελούνταν με καΐκια περιμετρικά του Μαλιακού κόλπου.
32. Ό.π., σημ. 1.
33. Σταμούδη 2008, σ. 147, σημ. 49.

ABSTRACT

A late Roman vaulted tomb in a classic unknown city of Achaia Fthiotida The excavation on the hill «Agios Konstantinos» at Pelasgia Beach

Aristea Papastathopoulou

Archeologist

Ephorate of Antiquities of Fthiotida and Evrytania, Greece

Themes in Archaeology Magazine 2019, 3(3): 368 - 379

The excavation to the south of the «Aghios Konstantinos» hill, adjacent to Pelasgia beach in the eastern part of the prefecture of Fthiotida, revealed the remains of an unknown coastal town, which flourished from the first half of the 5th to the 4th century BC. and perhaps constitutes the seaport of Larissa Kremasti. After the middle of the 4th century B.C. the unknown coastal town is gradually abandoned. After the town devastation there is the re-use of a significant part of the settlement as a cemetery, from the late hellenistic to the early roman period. A built vaulted tomb provided with a niche, dating from the 3rd century A.D., is unique and one of the few examples of its kind in eastern Fthiotida.

Key words: Pelasgia Beach, Larissa Kremasti, Achaia Fthiotida, late roman built, vaulted, tomb

Προέλευση Φωτογραφιών

Οι εικόνες προέρχονται από το αρχείο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας.